

Polányi Károly: Nézeteink válsága*)

„Az emberek tudatát társadalmi létük határozza meg.”

1.: A tőkéstársadalom uralkodó nézetei (ideológiai) válságban vannak, mert a tőkéstársadalom első korszaka, az átmenet ideje eltűnőben van; és a reánk hasadó második korszak más nézeteket fog kifejleszteni.

A tőkésrendszer első korszakának művelődése az élnék és sokféle tudatnak a becsüléséből áll. Nem anyagi, nem szellemi, hanem tudati kultúrában csúcspontot ér el a tőkéstársadalom minden értékelése az első korszakban, a) Az erkölcsi értékelést a mai tőkéstársadalom az egyén én-tudatának nagysága szerint határozza meg. Az egyének szerint különböző én-tudatot, az »egyéniiséget« mindenekelőtt becsüli. A cselekvésből a kezdeményezés és a veszélyvállalás tudatosságát emeli ki és általában minden emberi magatartást az egyén tudatosságán mér (Ibsen), b) A művészet uralkodó nézetei minden tartalmat, mert ez jár legkevesebb éntudattal, lényegtelennek tartanak és csak az élményt becsülik, akár időben (impresszionizmus), akár személyben (individualizálás) elaprózódva. A dolgok és a tartalmak közönyösek, a termelő és a fogyasztó művészi tudata az egyedül értékes. Minden érzékszerv tudatosságát külön becsülik (esztétizmus), a műremeket külön a szemmel (dekorativitás), külön a füllel (muzikalitás), külön a tapintással (anyagértés) »élmézzük«, sőt változatosan kezelhető stílus-érzékük segítségével bármily megadott tartalmat »művészi«-nek tudnak »látni«. Ennek legtisztább alakja a hangulatnak, a modern művészet e vívmányának, feltétlen becsülése, mert éppen a tartalom és a szabadság e minimuma mellett lehetséges csak nagy tudatmennyiségeket fejleszteni és huzamosabban élvezni is. A tőkéstársadalom kulturális eszménye az az egyén, akinél a tudat l a b i l i t á s a legnagyobbat, aki bármely adott esetben bármit átélni képes.

2. Csatlakozunk azon várakozáshoz, hogy a tőkésrendszer második korszaka megállapodott (stabilis) viszonyok felé fog haladni, anélkül, hogy egyben azt is eldöntenők, milyen mértékben és milyen időre fog a versenynek és a válságnak a jelensége módosulni vagy megszűnni. Itt csak arról van szó, hogy ez lesz-e a korszak főiránya, abban az értelemben, amelyben ezt már ma is egyrészt a verseny korlátozását (trösztök, nemzetközi szerződések és államalakulatok, hatósági ármegállapítások és; főleg az államhatalom gazdasági érvényesülése, stb). másrészt a munkapiac szervezését (a közvetítés, tarifaegyezmények, szakszervezetek! felismerése, gyári törvényhozás, állami biztosítás, stb.) célzó intézmények jelzik. Akár államkapitalizmus lesz ez, akár állam nélküli, ez a második korszak a megállapodottság korszaka lesz.

3. A megállapodott kapitalizmus idején az urak-

*) Ezt a tanulmányt, amely első ízben 1909-ben jelent meg, a szerző engedélyével közöljük. A ritkítások az eredeti szövegből valók.

k o d ó nézetek teljesen megváltoznak. A tőke fokozódó központosulása folytán az egyéni tulajdon nem jár többé személyes rendelkezéssel és ezzel az én-tudat nagy része szükségtelenné válik a tőkésérdek szempontjából. Sőt, a személytelenné lett tőke erősíti csak a tőkéstársadalom együttérzését. Az ipari szervezkedés idejében a tudati egyenruházkodás és egyöntetűség mind értékesebb lesz, az ielhivatalosodás a kezdeményezést kiszorítja, a hosszúlejárátú viszonyok a válságos lelkiállapotokat feleslegesekké, undóritókká, sőt erkölcstelenekké teszik. Az elfogulatlanság, amelyet a mai viszonyok labilitása a köznapi gondolkodástól is megkíván és amely sok tudattal jár, meg fog szűnni és a tudomány hasznos előítéletei váltják azt fel. Az akarat jelentősége csökken és a kényyszeré nő. Az u. n. társadalmi kérdés szóvirágos »megoldását« nem becsülik többé, mert a társadalmi egyensúly tartós megmaradása csak az osztályharc elismerése alapján lehetséges. Az osztályharc céljaira pedig az uralkodó osztályt mai félmagatartásánál jobban fogja vértetni a kifejlődő hitszerű munkásmegvetés és az egyéni kizsákmányolás helyébe lépő államkapitalizmus. Az egyéni tudat élénksége minden téren fölösleges és hasznavethetetlen lesz: az én-tudat közönyössé válik, az egyént nem az »egyéni« jellemzi többé, hanem a »társadalmi«, az, amit nem az akarat alanyi irányításia, hanem a többiekhez való alkalmazkodásból folyó tárgyi magatartás jellemez: a tőkésrendszer megállapodott korszakában a szocialista nézetek lesznek az urlalkodók. Az egyénileg különböző tudat maximumokat nem becsülik tíölbbe, hanem a rendszerető társadalom ismét biztos hitet és szigorú erkölcsöt fejleszt, amelyhez az eszményi egyén a tudat minimumával képes igazodni.

4. A szocializmuson itt nem gazdasági rendszert értünk, se mozgalmat, hanem egy olyan tan részét, amely ismeretekből (történelmi materializmus, stb.) és nézetekből (erkölcs, stb.) áll. Ezek a nézetek (ismét kétfélek: 1. olyanok, amelyek az egész osztálynak légy másik osztályhoz való magatartására vonatkoznak és 2. szorosabban vett szocialista nézetek, amelyek az egyének és Jelenségek értékét ettől *függetlenül* állapítják meg. Szocializmuson itt ezeket a szorosabban vett szocialista nézeteket értjük, hiszen az osztálynézetek (a munka értéke, stb.) a munkásmozgalommal tovább is járhatatlan kapcsolatban fognak maradni.

5. A szocializmus tehát vissza megy oda, ahonét jött: a polgári osztályba. A mozgalom és az elmélet, amelyek Marxnál »egymásra találtak«, ismét különválnak. A tőkésrendszer gyakorlati alakban és kifejlesztve kapja vissza az elnyomott osztályoktól azokat a nézeteket, amelyeket egykor, Utópiás alakban rajuk hagyott.

6. A proletariátus elve szíti ezzel eszmei harc i fegyverzetének egy lényeges részét, amely a tőkésosztály önvédelmének eszközévé lesz. A kereszténység története megismétlődik: a tőkésrendszer államvallássá emeli a szocializmust, mint ahogy hajdan a római birodalom tette azt a katolikus egyházban a lázongó rabszolgák harci vallásával.

7. Ennek a válságnak elméleti kifejezője a szindikalizmus is. Az erősen kapitalizálódott országok munkássága mindjobban érzi közeledni az új kor legragyogóbb nézeteinek valósággal tragikus győzelmét. De a harc ereje és ébersége nemcsak az érdekek, hanem a nézetek ellentétességét is megkívánja. A szindikalista elmélet emberei megkülönböztető: nézeteket keresnek, amelyek a munkásságot a mindinkább szocialista nézetű tőkés-társadalommal élesen szembeállítsák és az ellene vívott harcot megkönnyítsék. A jövő az »egyéni« és »élményi« művelődés bukását jelszék helyében a szocialista nézetek és értékelések uralkodását fogja meghozni, de ezzel a győzelemmel a szocializmus, mint harci vallás, a munkásmozgalom számára elveszett.